

НЕНАД НИКОЛИЋ

РЕЧ ДОБИТНИКА

Поштована породицо Милошевић,
Даме и господо из Радио Београда 2,
Чланови жирија, колеге и пријатељи,

Задовољство ми је да вам се као писац књиге *Иденитијетет српске књижевности: прича о књижевноисторијској идеји* данас обратим са овога места. Награда која од 2007. године носи име Николе Милошевића, првог председника жирија, својим именом и даље обавезује на високе критеријуме које је он успоставио, а што је јавношћу жирирања посебно видљиво. Зато је изузетна част понети ту јединствену награду и ја вам се на њој захваљујем.

Мени је она драга и зато што је прва студија коју сам објавио – пре две деценије, у последњој години прошлога века – била посвећена Милошевићевом читању Борислава Пекића. Као што је познато, кључни интерпретативни појам кроз који је он сагледавао Пекићеве романе био је митомахија. Тај појам му је био близак јер се и сам борио против различитих митова који су ограничавали човеково мишљење и, последично, делање. То је умело бити и ризично, као када је почетком осамдесетих година његова критика лењинизма навела Јурија Андропова, првог човека Совјетског Савеза, да од нашег Савеза комуниста тражи да Милошевић буде избачен са Филолошког факултета, на којем је предавао целога свога радног века. Међутим, у то време декан Филолошког факултета био је частан човек великог научног и личног интегритета, те је одбио захтев партије да Николу Милошевића отпусти, показујући тиме не мању храброст од оне коју је Милошевић испољио својом борбом против комунистичког мита о Лењину. Име тог

декана било је Јован Деретић. Иако су се бавили различитим темама на различите начине, осим највиших домета остварених у својим областима њега и Николу Милошевића повезивало је опредељење за слободно мишљење и његово јавно изношење.

Јован Деретић је првом и до сада једином целовитом *Историјом српске књижевности* – коју је објавио 1983 – оспорио како традиционално засебно излагање старе, народне и нове књижевности, тако и тада актуелна настојања – која су следила криптоконфедерални устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије из 1974 – да се у школским програмима српска књижевност подели по републичко-покрајинским границама, а што би значило да се Лаза Костић предаје као војвођански писац, Његош као црногорски, Матавуљ као хрватски, Меша Селимовић као босански. Данас, када Југославије више нема, и када се у државама које су настале после ње систематски умањују права Срба који у њима живе, са јасним циљем да Срба тамо коначно и нестане, још је очигледнији значај Деретићевог залагања за целовитост српске књижевности, коју је схватао као један од показатеља целовитости српске нације.

То је било у дослуху и са начелима која ће Никола Милошевић деведесетих година заступати: у односу према странцима, да се национална права Срба морају уважавати подједнако као национална права других, а у унутрашњој политици да нема решења националног питања без истински демократских и либералних односа. Ако је нација – по старим речима Ернеста Ренана – „свакодневни плебисцит”, онда само наша слободна воља да будемо заједно чини да нација постоји, и она се кроз време мора увек изнова исказивати. Да би та поновљена воља могла бити заиста слободна, неопходан је простор за наше међусобно преговарање о томе шта су националне вредности. Уколико се вредности усклађују са новим потребама живота, нација неће бити спутавајућа; баш као што неће нестати уколико се те вредности надовезују на оне које су временом постале национална традиција.

Желећи да преиспита резултате дотадашње историографије српске књижевности како би њиховом критиком оснажио националну књижевност, Деретић је претпоставио неку њену непроменљиву супстанцију. Питање које сам поставио у књизи *Идентитет српске књижевности* следеће је: да ли је могуће критику усмерити не само на конкретна решења претходника – као што је Деретић чинио – већ и на само супстанцијалистичко мишљење, а да се притом све не распадне и не останемо са српском књижевношћу као празним именом?

Јер, када задржавамо супстанцијалистички начин мишљења и ствари посматрамо са становишта онога што верујемо да је наше најпотпуније откривање супстанције, претходници нужно постају недовољно тачни. Њихове речи су, међутим, биле највеће истине једнога времена; штавише, оне су традиција која је битно одредила како ми данас мислимо о српској књижевности – најпре те истине усвајајући, да бисмо им се потом супротставили. Наравно, већ то што има више истина које су се међусобно надметале за апсолутно важење – упућује на њихову ограниченост. Зато се приче које су их исказивале и кроз које је симболички темељена нација не смеју окаменити у митове. Напротив, треба их демитизовати, десакрализовати, показати како су нас те приче одредиле, где су им границе, шта је то у њима што нам се више не чини довољним, на која нам животна питања не дају одговоре, али и шта је оно из тих прича без чега никако не можемо. Жеља да се наново исприча већ више пута причана прича сведочи о истовременом осећању њене важности и њене недовољности. Зато нације трају само док изнова отварају и поново причају приче којима одржавају представе о самима себи. Ако престану то да чине, то значи да више не осећају битност везе са претходницима.

Српска национална књижевност је два века осмишљавана прерађивањем народних традиција које стижу из непрозирне прошлости и црквених традиција које се документовано могу пратити од Мирослављевог јеванђеља, као и разноврсним односима према живом стварању – то је српску књижевност чинило једном од најважнијих установа српске нације. Она се одржавала – а у неким раздобљима и доводила у питање, као рецимо концепцијом југословенства – „свакодневним плебисцитом”: вољом да се буде заједно, које не би било без претходне симболизације и која претходи будућим симболизацијама, стварајући тако незавршиво кружење саморазумевања. То је, међутим, у супстанцијалистичком мишљењу невидљиво. Излазак из круга је неопходан да би се стабилизовала представа која ће постати темељ саморазумевања једнога доба, али је она схватана као заувек важећа истина. Залажући се за осветшћивање сопствених условљености, књигу *Идентичијеј српске књижевности* завршио сам поглављем „Отворена прича”, указујући да „само непрестаним превазилажењем наслеђених и успостављањем нових историја српске књижевности може се стварати разбокорена представа о променљивом постојању књижевних дела у времену и стога све сложенијем идентитету српске књижевности – препознатљивом, појмовно неухватљивом, приповедно уобличивом: са сваком новом причом нешто другачије уобличеним, да

би био понуђен савременицима и наследницима да га у свом разумевању другачије схвате и пожеле да га изнова испишу”. Надамо се томе и чекамо.

Хвала вам.*

---

* Изговорено у Каменој сали Радио Београда, приликом примања Награде „Никола Милошевић” за књигу *Идентичнеј српске књижевности: прича о књижевноисторијској идеји* (Српска књижевна задруга – Партедон, Београд 2019), која се додељује за најбољу књигу текуће године из области теорије књижевности и уметности, естетике и филозофије, а коју додељује Радио Београд 2, 12. фебруара 2020. године.